

Нові відкриття і знахідки

О.Ф. Горелік

ФАУНІСТИЧНІ РЕШТКИ В МАТЕРІАЛАХ РОГАЛИЦЬКО-ПЕРЕДІЛЬСЬКИХ СТАЦІЙ ФІНАЛЬНОГО ПАЛЕОЛІТУ

У статті на основі аналізу фауністичних решток зі стацій Рогалицько-Передільської групи (Південно-Східна Україна) фінального палеоліту запропоновано гіпотези щодо значення різних тварин (дикого коня, бізона, північного оленя) у життєзабезпеченні людини наприкінці льодовикового періоду, наведено спостереження про характер утилізації мисливської здобичі.

Дослідження комплексу геологічно синхронних пам'яток фінального палеоліту, що знаходяться на території Рогалицько-Передільської групи стацій в басейні середньої течії Сіверського Дінця (Луганська обл.), стала важливою подією у вітчизняному палеолітознавстві¹.

Унаслідок проведених робіт було отримано комплекси фауністичних решток — найважливіше джерело для вивчення господарської адаптації населення Рогалицько-Передільської групи стацій у фінальному палеоліті. Ці рештки було знайдено в культурному шарі багатьох пам'яток: Рогалик-Якимівська (Рогалик I), Рогалик II «А», Рогалик II «Д», Рогалик III «А», Рогалик III «В», Рогалик V, Рогалик VII, Рогалик XII, Передільське I. Зважаючи на різну репрезентативність колекцій фауністичних решток, зосередимося на аналізі найбільш значних фауністичних комплексів, які було виявлено відомими палеозоологами Т.І. Бібіковою, Н.Г. Білан, І.Є. Кузьміною.

Місця зосередження кісток на поверхні пам'яток здебільшого були просторово відмежовані від скупчень артефактів із кременю, що може свідчити про вибіркове застосування території стоянки її мешканцями для тих чи інших різновидів діяльності.

Переважає більшість кісток тварин артикульовані, представлені уламками з пошкодженнями як діафізної, так і епіфізної частини кісток. На різних пам'ятках ступінь збереженості поверхні кісток варіював і багато в чому залежав від глибини залягання культурного шару. Унаслідок інтенсивності тафonomічних процесів на кістках не простежуються характерні сліди діяльності людини під час розтину та утилізації здобичі, а також сліди зубів хижаків.

Склад мисливської здобичі

Рогалицькі стації серед найбільш значних пізньовалдайських пам'яток азово-причорноморських степів за складом мисливської здобичі є унікальними, оскільки в їх фауністичних колекціях кістки широкопалого коня (*Equus caballus latipes* Grom.) становлять 70—100 % (табл. 1).

У найбільш репрезентативних колекціях зі стацій Рогалик-Якимівська (Рогалик I), Рогалик II «А», Рогалик III «В», Рогалик VII і Рогалик XII крім кісток коня є нечисленні або поодинокі кістки деяких інших видів тварин: бізона (*Bison priscus*) та північного оленя (*Rangifer tarandus*). Кістки лисиці (*Vulpes vulpes*) та

ще якоїсь невеликої тварини було виявлено у порівняно непогано збережених фауністичних матеріалах Рогалик-Якимівської стації².

Кістки дикого коня, на основі чотирьох найбільш виразних фауністичних комплексів, репрезентовані приблизно в однакових пропорціях *трьома* основними віковими класами (табл. 2). Звертає на себе увагу те, що визначена мінімальна кількість особин коней, рештки яких було знайдено на стаціях, та їхня вікова структура близькі до даних про склад маточних (гаремних) груп диких коней, що наведені в літературі. Маточні, або гаремні, групи диких коней — найтипівіше об'єднання коней, яке можна спостерігати протягом року. Воно, звичайно, складається з двох-трьох статевозрілих самок (кобила здатна продукувати потомство один раз у 2 роки, починаючи з 3-річного віку), двох-трьох 1- та 2-річних коней і одного дорослого самця не молодше 5—6 років³. Додатковим аргументом на користь можливого гаремного характеру організації груп коней, на яких полювали мешканці рогалицьких стоянок, є поодинокість іклів у складі численних колекцій зубів. Достатню репрезентативність останніх розглянуто як певний індикатор присутності значної кількості дорослих жеребців, що характерно для другого постійного типу об'єднання коней — холостяцького табуна⁴. Табун холостяків, що складається з 5—11 особин⁵, формується з жеребців віком від 2 до 4,5 років, а за іншими свідченнями — старше 3 років, що покидають родинний табун під тиском домінуючого дорослого жеребця⁶. Головна відмінність табуна холостяків — відсутність коней віком від 1 до 2 років⁷.

Незначна репрезентативність ювенільних особин у структурі вікових класів коней Рогалика пояснюється поганою збереженістю слабомінералізованих зубів і кісток тварин віком до 1 року⁸.

Зафіксована різновіковість тварин, з якими пов'язані фауністичні рештки, не дає підстав говорити про існування яскраво виражених переваг у процесі полювання на той чи інший віковий клас. Зважаючи на ці обставини, а також на археологічний контекст фауністичних знахідок, спеціалізований характер фауністичного комплексу і сезонну поведінку коней, появу решток диких коней у культурному шарі стоянок Рогалицько-Передільського району найвірогідніше можна пояснити наслідком разового сезонного полювання, протягом якого вистежували й забивали цілу маточну групу.

Таблиця 1. Співвідношення кількості фауністичних решток та площі їхнього поширення на території деяких рогалицьких стоянок

Вид тварини	Рогалик II «А»	Рогалик VII	Рогалик XII	Рогалик III «А»	Рогалик III «В»	
	384 м ²	78 м ²	90 м ²	1,43 м ²	6 м ²	2,4 м ²
<i>Equus caballus</i>						
MNI	5	4	5	1	3	1
MN	221	86	121	16	56	17
<i>Bison priscus</i>						
MNI	0,5	2	0,5	—	0	0,5
MN	4	27	2	—	—	1
<i>Rangifer tarandus</i>						
MNI	0,5	—	0,5	—	—	—
MN	1	—	2	—	—	—

П р и м і т к и: MNI — кількість особин; MN — кількість кісток.

Таблиця 2. Вікові класи дикого коня з рогалицьких стоянок

Класи	Рогалик II «А»	Рогалик III «В»	Рогалик VII	Рогалик XII
Дорослі > 4 років	2	2	2	3
Напівдорослі 3—4 роки	2	1	1	1
Молоді < 3 років	1	1	1	1

Збереженість фауністичних решток. Характер утилізації

Склад кісток дикого коня, що були знайдені на стоянках (табл. 3), дає змогу дійти деяких висновків щодо ступеня збереженості фауністичних решток і особливо-стей процесу утилізації вбитих тварин.

Ступінь впливу людини і тафономічних процесів на збереженість фауністичних решток можна орієнтовно визначити за стандартним співвідношенням кількості зубів і кісток. Так, згідно з даними М. Левайн, для дорослого коня нормальне співвідношення зубів та артикульованих кісток становить $0,18 : 1,00$ ⁹. У фауністичних комплексах Рогалика воно таке: Рогалик II «А0» — $7 : 1,00$; Рогалик III «А» — $0,6 : 1,00$; Рогалик III «В» — $0,9 : 1,00$; Рогалик VII — $0,95 : 1,00$; Рогалик XII — $2 : 1,00$. Для порівняння наведемо дані доступних нам визначень масових фауністичних матеріалів із кількох пізньопалеолітичних пам'яток: Кам'яна Балка II — $1 : 1,00$ ¹⁰; Гьонерсдорф — $0,8 : 1,00$; Джоренз — $0,6 : 1,00$ ¹¹.

Значна перевага кількості зубів над кістками в комплексі Рогалик II «А» свідчить не стільки про особливий характер утилізації забитих коней, скільки про гіршу збереженість кісток, особливо трубчастих, тонких, плоских, у тім числі черепних й лопаткових, щодо зубів. На думку Р. Клейна, більша витривалість, очевидно, пояснює тенденцію значного превалювання зубів практично усіх видів тварин, включаючи коня, над іншими кістками¹². Дж. Четтерз наводить дані Лімена про збільшення частки елементів із низькою харчовою цінністю, які за структурою кістки більш шільні та менш схильні до руйнації, у складі археологічних колекцій кісток тварин унаслідок тафономічних процесів¹³.

Гірше збереження фауністичних решток у культурному шарі Рогалика II «А» підтверджується характером поверхні кісток, відсутністю кісток черепа, щелеп, які було виділено у складі інших фауністичних комплексів Рогалика. Краща збереженість спостерігалася у матеріалах стації Рогалик III «А». Рогалик III «В», Рогалик VII і Рогалик XII.

Порівняння складу основних елементів скелета дикого коня в п'яти фауністичних комплексах Рогалика (табл. 3) дає змогу говорити про їхню загальну подібність як за позитивними, так і за негативними ознаками. Серед загальних позитивних ознак — наявність в усіх порівнюваних колекціях елементів черепного скелета головним чином зубів, кісток кінцівок, лопаток і тазових кісток. За логікою Л. Бінфорда, який використав загальний індекс утилізованості карибу (MGUY)¹⁴, що з певними обмеженнями може бути застосований для оцінки харчової цінності частин диких коней, серед решток коня, які трапляються у фауністичних комплексах Рогалика, приблизно однаково представлені частини як з високим показником харчової цінності, так і з низьким. Частково відокремлюється у цьому відношенні комплекс Рогалик VII, в якому на фоні відносно меншої кількості кісток, що репрезентують багаті м'ясом частини скелета, спостерігалася безпрецедентно висока кількість подіумних кісток, особливо метаподій (25,6 %).

Серед існуючих розбіжностей між пам'ятками у складі кісток і зубів скелета коня, наявність яких є закономірною внаслідок різної збереженості колекцій, їх недостатньої статистичної репрезентативності, відзначимо різні співвідношення зубів верхньої і нижньої щелеп. Так, у фауністичних комплексах Рогалик II «А» і Рогалик VII співвідношення зубів верхньої щелепи помітно, а в першій пам'ятці майже вдвічі більше кількості зубів нижньої щелепи. Цим вони відрізняються від фауністичних комплексів Рогалик III «В». Рогалик XII, а за межами Рогалицько-Передільського району — Кам'яної Балки II¹⁵, Торральби, Амбровни¹⁶, в яких спостерігалася протилежна ситуація. Відокремлення нижньої щелепи пов'язано з потребою витягти язик, зламавши при цьому висхідну гілку верхньої щелепи (ascending ramus) або щелепний виросток (condyle)¹⁷. Подальша утилізація нижньої щелепи, що, певно, призводило до руйнації зубів, у мисливській практиці етнографічно вивчених архаїчних суспільств — явище виняткове. Л. Бінфорд наводить доволі показову приказку ескімосів: «Вовк прямує до стійбища ескімосів тоді, коли чує, що вони розламують нижні щелепи забитих тварин для здобуття кісткового мозку»¹⁸. Можливо, що гранично припустимою

утилізацією мисливської здобичі можна пояснити відносно невелику кількість зубів нижньої щелепи у фауністичних комплексах Рогалик II «А» і Рогалик VII.

Негативні ознаки фауністичних комплексів, що зіставляються, схожі. У них, за невеликим винятком, відсутні кістки черепної коробки, ребра та хребці. Суттєво, що два останні елементи скелета пов'язані з найбільш ласими частинами туші¹⁹. Про відсутність хребців, ребер, деяких інших елементів скелета черепа коней у матеріалах Кам'яної Балки II писали Н.Б. Леонова, С.В. Миньков, які припускали, що причиною тому був початковий розтин убитих тварин за межами базової стації²⁰. Близький погляд висловила Диксі Вест, яка вважає, що відсутність або нечисленність частин аксіального скелета та верхніх частин кінцівок коней на епігравецьких стаціях Центральної Європи зумовлено тим, що з кілл-сайтів транспортували тільки обрізане м'ясо, лишаючи кістки з малим вмістом кісткового мозку на місці²¹. На думку Л. Бінфорда, відсутність цінних у харчовому відношенні елементів скелета у фауністичній колекції може свідчити, що зазначені частини були винесені з кілл-сайту на базову стацію (reverse gourmet strategy)²². Таку стратегію, наприклад, було зафіксовано на деяких стаціях середнього палеоліту Західного Криму²³. Так, з погляду В. Чабая, Ен. Маркса і К. Монігал, фауністичний комплекс стації Старосілля (шар 4), близький за своєю структурою до колекції фауністичних решток стації Рогалик VII, оскільки відрізняється відсутністю елементів аксіального скелета коня та верхніх частин його кінцівок за достатку кісток, багатих мозком (метаподій, фаланг та деяких кісток черепа), сформувався внаслідок застосування «стратегії гурманів» за Л. Бінфордом²⁴. Не маючи достатніх матеріалів для приєднання до однієї із

Таблиця 3. Структура елементів скелета тварин у фауністичних комплексах рогалицьких стоянок

Елементи скелета	Рогалик II «А»				Рогалик III «А»		Рогалик	
	Кінь		Бізон		Кінь		Кінь	
	MNB	%	MNB	%	MNB	%	MNB	%
Фрагменти черепа (Cranial fragments)	—	—	—	—	—	—	1	1,4
Верхня щелепа (maxillae)	—	—	—	—	—	—	1	1,4
Нижня щелепа (mandibles)	—	—	—	—	—	—	4	5,5
Зуби верхньої щелепи (The high mandible tooth)	127	57,5	1	25	4	25	9	12,3
Зуби нижньої щелепи (The low mandible tooth)	65	29,4	—	—	2	12,5	24	32,9
Хребці (vertebrae)	5	2,3	—	—	—	—	—	—
Лопатки (scapulae)	2	0,9	—	—	—	—	2	2,74
Тазові (pelvic)	1	0,45	—	—	—	—	4	5,5
Плечові (humeri)	7	3,2	—	—	—	—	7	9,6
Стегнові (femura)	1	0,45	—	—	2	12,5	1	1,4
Променеві (radius)	1	0,45	—	—	—	—	2	2,74
Великогомілкові (tibiae)	3	1,4	1	25	1	6,25	6	8,2
Ліктьові (ulna)	—	—	—	—	—	—	1	1,4
Малі гомілкові кістки (fibula)	—	—	—	—	—	—	—	—
Кистьові, зап'ясткові, передплеснові (carpals, tarsals)	—	—	—	—	—	—	1	1,4
Плеснові, п'ясні (metapodiae)	3	1,4	1	25	2	12,5	6	8,2
Фаланги (phalanges)	4	1,8	1	25	2	12,5	3	4,1
П'яткова кістка (calcaneum)	—	—	—	—	2	12,5	1	1,4
Астрагали таранні (astragalus)	2	0,9	—	—	1	6,25	—	—
Ребра (ribs)	—	—	—	—	—	—	—	—
Усього	221	100	4	100	16	100	73	100

запропонованих гіпотез чи їх відвернення, ми вважаємо можливим запропонувати ще одну версію. На наш погляд, відсутність зазначених елементів скелета найвірогідніше пояснити характером харчової утилізації цих елементів, а також впливом тафономічних процесів. Утилізація головного мозку, який у молодих тварин ескімоси вважали делікатесом²⁵, була пов'язана з розтином черепної короби, тонкі пластини якої швидко руйнували сили природи.

Маючи велику кількість зубів на стоянках, що ми вивчаємо, важко припустити, що вони з'явилися там без голови тварини. За даними Д. Вест, достаток кінських голів на пізньопалеолітичних стаціях зумовлен особливостями харчового потенціалу цієї тварини²⁶. Кістки коня вміщують значно менше кісткового мозку, важливого для організму палеолітичного мисливця, ніж кістки північних оленів та бовидів. Хоча кінь важить приблизно вдвічі більше, ніж північний олень, вміст кісткового мозку в останнього понад 13 разів перевищує аналогічний показник у дикого коня. Оскільки кісткового мозку в довгих кістках коней, на відміну від кісток бовидів і північних оленів, відносно небагато, цей дефіцит компенсувався утилізацією голів, у складі яких мозок, язик, носові порожнини, губи були джерелом цінного структурного жиру. Голову відносно легко відокремити від тулуба коня, і без особливих зусиль таку масу (близько 20 кг), одна людина може транспортувати з кілл-сайту до житлової стації.

Ребра та хребці у практиці мисливських народів розбирали на відносно просунутому етапі розтину тварин і при цьому, як правило, входили в різні базові пучки²⁷. В ескімосів, починаючи зі стародавніх часів, усі частини аксіального скелета підлягали виварюванню для приготування м'ясного бульйону²⁸, внаслідок чого

III «В»		Рогалик VII				Рогалик XII					
Бізон		Кінь		Бізон		Кінь		Бізон		Олень	
MNB	%	MNB	%	MNB	%	MNB	%	MNB	%	MNB	%
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	1	1,2	—	—	1	0,83	—	—	—	—
—	—	3	3,5	1	3,7	4	3,3	—	—	—	—
—	—	25	29,1	7	5,9	33	27,3	—	—	—	—
—	—	17	19,8	—	—	48	39,7	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	5	5,8	—	—	2	1,7	—	—	—	—
—	—	4	4,7	—	—	2	1,7	—	—	1	50
—	—	1	1,2	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	1	1,2	—	—	2	1,7	1	50	—	—
—	—	1	1,2	—	—	3	2,5	—	—	—	—
—	—	1	1,2	3	11,1	5	4	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	1	0,83	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	2	7,4	3	2,5	1	50	—	—
1	100	22	25,6	12	44,4	5	4	—	—	—	—
—	—	1	1,2	1	3,7	6	5	—	—	—	—
—	—	3	3,5	—	—	2	1,7	—	—	—	—
—	—	1	1,2	1	3,7	3	2,5	—	—	1	50
—	—	—	—	—	—	1	0,83	—	—	—	—
1	100	86	100	27	100	121	100	2	100	2	100

руйнувалися. В умовах, коли було доступне свіже м'ясо, нунаміути розрубували ребра на дрібні фрагменти й обсмоктували свіжообрубані кінці, внаслідок чого на стаціях, де використовували свіже м'ясо, ребра як елемент скелета зникали.

Отже, відсутність кісток черепної коробки, ребер і хребців у Рогалику, а також, очевидно, у Кам'яній Балці II, можливо, відображує не стільки стратегію поетапного розтину коней, скільки результат застосування певних технологій приготування їжі та її вживання. До аналогічних висновків прийшов К. Гембл, який проаналізував фауністичні рештки північного оленя в печерній палеолітичній стації Абри Пато²⁹.

Свій внесок щодо зникнення хребців і ребер із поверхні схилів корінного берега, на якому розміщені рогалицькі стації, могли зробити делювіальні процеси. За даними Воорхаеза, ці елементи скелета найбільш легко переміщуються водою по схилу³⁰. Аналіз складу кісток скелета диких коней, знайдених на деяких рогалицьких місцезнаходженнях, а також археологічного контексту, що супроводжує ці знахідки, спонукає нас вважати ці фауністичні рештки свідченням послідовних перманентних дій з розтину забитих тварин та їхньої харчової утилізації. Тільки фауністичний комплекс Рогалик VII дає підстави припускати, що частини коней, найважливіші у харчовому відношенні, після первинного розтину могли виносити за межі стації.

Великий інтерес становить вивчення фауністичних решток бізона та північного оленя, що трапилися нам на деяких рогалицьких стаціях (табл. 3). Склад цих кісток, безперечно, вибірковий. Кістки бізона репрезентують, як правило, частини туші різної утилізаційної цінності, що знаходились, очевидно, в анатомічному поєднанні. Так, у матеріалах Рогалику II «А» були репрезентовані кістки задньої ноги: великогомілкова, плеснова й фаланга. У матеріалах Рогалика VII, де кістки бізона були найчисленніші, представлені 3 *великогомілкові кістки* та досить багато (15) метаподій і п'ясних кісток, таранна кістка, у колекції Рогалика XII — стегнова кістка та кістка заплюсни. Показово, що саме великогомілкових кісток зі складу скелетів бізонів Амвросіївського кострища було відносно менше за інші різновиди кісток, що деякі дослідники пояснювали першочерговим вилученням згаданої частини тварини для харчової утилізації³¹.

Зуби бізона в серії є лише в колекції Рогалика VII, де вони, можливо, пов'язані зі знайденою там нижньою щелепою. Склад фауністичних решток бізона не дає підстав для висунення однозначної гіпотези, що інтерпретує ці знахідки. Найвірогідніше припущення, що ці кістки бізона з'явилися в Рогалику у складі «харчового пакета» («food parcel»), що був запасений під час передуючого рогалицькому епізоду (сезону?) полювання та принесеного сюди як харчова підтримка на час нового періоду полювання.

Поєднання частин високої утилізаційної цінності та низької для тривалого зберігання було звичайною практикою багатьох мисливських суспільств. Узагальнюючи досвід ескімосів. Л. Бінфорд писав: «Кінцівки цілі або за винятком метаподій і фаланг потрапляють на резидентне місцезнаходження з кілл-сайтів, м'ясних сховищ і морозильників»³². Цей варіант інтерпретації найбільше прийнятний для пояснення появи фауністичних решток бізона в матеріалах локалізації Рогалик II «А», Рогалик III «В», Рогалик XII. У той самий час для пояснення природи появи фауністичних решток бізона в матеріалах Рогалика VII можлива інша версія. Наявність кісток черепа (нижня щелепа, зуби) та значної кількості кісток дистальної частини кінцівок типова для місць забою тварин (kill-sites) та їх початкового розтину³³. Це може бути аргументом на користь признання стації Рогалик VII місцем забою та початкового розтину не тільки коня, а й бізона. Якщо визнати цю гіпотезу вірогіднішою, то патерн утилізації коней на стації Рогалик VII не відрізнявся від патерну утилізації бізона, м'ясні частини якого могли виносити з місця забою на резидентне поселення.

Ще більш випадкові у фауністичних колекціях стоянок Рогалика кістки північного оленя. Один зуб у комплексі локалізації Рогалик II «А» і дві кістки — тазова і таранна — у матеріалах Рогалика XII явно не мають прямого відношення до процесів розтину мисливської здобичі, як це було встановлено на прикладі дикого коня та, можливо, бізона на стації Рогалик VII.

Аналіз фауністичних комплексів стацій Роголика свідчить про те, що їх поява була зумовлена насамперед полюванням на дикого коня. Можливо, що додатковим об'єктом полювання, напевно, був бізон, при цьому не виключено, що полювання на бізонів у часі передувало заселенню стацій Роголика. Скоріш за все, останнє припущення стосується і полювання на північного оленя.

Спеціалізоване полювання на диких коней — не зовсім типове явище для азово-причорноморських степів, де головним об'єктом промислу людини в пізньому палеоліті був бізон. Така порівняно рідкісна спеціалізація має своє пояснення. З одного боку, м'ясо диких коней, придатне до вжитку, за масою становить близько 180 кг³⁴, що значно менше, ніж у бізона. Воно вважається чудовим харчовим ресурсом внаслідок високої калорійності кінського жиру, що був незамінним для організму людини в умовах холоду, постійної мобільності, важкої фізичної праці³⁵. М'ясо коней є важливим джерелом вітамінів, мінералів, амінокислот, унікальних жирних кислот, що потрібні для профілактики багатьох смертельно небезпечних для життя людини захворювань. Проте з іншого боку, за даними Д. Вест, внаслідок недостатності мозку та жиру в кістках епіграветтські мисливці Центральної Європи ніколи не розглядали коней як першорядний харчовий ресурс³⁶, надаючи перевагу північному оленю. Можливо, що й для населення Роголицько-Передельських стацій сезонний спеціалізований промисел диких коней був тільки частиною загальнорічного мисливського репертуару, що додатково охоплював, як свідчать фауністичні колекції, полювання на бізонів та північних оленів. У найбільш розвинутій формі цей репертуар відображають фауністичні комплекси стоянок Кам'яної Балки, в яких були присутні два провідні види — бізон і кінь, а також північний олень. Можливо, що поєднання полювання на коня, бізона та північного оленя було своєрідною рисою життєзабезпечення населення фінального палеоліту степів Дніпро-Донецького межиріччя, причому питома вага диких коней щодо інших тварин із закінченням плейстоцену постійно зростала.

¹ Локтюшев С.А. Палеолітична стоянка Якимівська балка на р. Євсуг Ворошиловградської області // Палеоліт і неоліт України. — К., 1947. — Т. 1. — С. 283—287; Телегин Д.Я., Тарасенко Н.И. Мезолитическая стоянка у хутора Роголик (Ворошиловградская область) // Изыскания по мезолиту и неолиту СССР. — Л., 1983. — С. 35—39; Горелик А.Ф. Культурные различия в материалах Роголицько-Передельской группы синхронных стоянок финального палеолита (Луганская область) // Археол. альманах. — Донецк, 1996. — № 5. — С. 209—218.

² Локтюшев С.А. Палеолітична стоянка ... — С. 283—287.

³ Levine M.A. Mortality models and the interpretation of horse population structure // Hunter — gatherer economy in Prehistory: a European Perspectives. — Cambridge, 1983. — P. 30.

⁴ West D. Horse hunting, processing, and transport in the Middle Danube // Paleolithic in the Middle Danube Region. Anniversary volume to Bohuslav Klíma / Ed. by Yuri Sloboda. — Brno, 1996. — P. 209—245.

⁵ Gamble Cl. The Paleolithic Settlement of Europe. — Cambridge, 1986. — P. 108.

⁶ Баскин Л.М. Поведение копытных животных. — М., 1976. — С. 24.

⁷ Levine M.A. Mortality models and the interpretation ... — P. 30.

⁸ Ibid. — P. 36.

⁹ Ibid. — P. 33.

¹⁰ Leonova N.B., Minkov E.V. Spatial Analysis of Faunal Remains from Kamennaya Balka II // J. of Anthropol. Archaeology. — 1988. — N 7. — P. 203—230.

¹¹ Levine M.A. Mortality models and the interpretation... — P. 33.

¹² Klein R.G. Reconstructing How Early People Exploited Animals: Problems and Prospects // The Evolution of Human Hunting / Ed. by M.H. and D.V. Nitecki. — New York; London, 1987. — P. 24.

¹³ Chatters J.C. Hunter-gatherer adaptation and assemblage structure // J. of anthropol. archaeology. — 1987. — N 6. — P. 343.

¹⁴ Binford L.R. Nunamiut Ethnoarchaeology. — New York; San-Francisco; London, 1978. — Table 18.

¹⁵ Leonova N.B., Minkov E.V. Spatial Analysis of Faunal Remains... — P. 225.

¹⁶ Klein R.G. Reconstructing How Early People Exploited Animals... — P. 22.

¹⁷ Agenbroad L.D. The Hudson — meng site: an Alberta bison kill in the Nebraska high plains. — Caldwell, 1978. — P. 44.

¹⁸ Binford L.R. Nunamiut Ethnoarchaeology... — P. 150.

¹⁹ *Ibid.* — P. 41.

²⁰ *Леонова Н.Б.* Планиграфическое исследование свидетельств утилизации охотничьей добычи на материалах верхнепалеолитической стоянки Каменная Балка II // КША АН СССР. — 1985. — Вып. 181. — С. 12—16; *Leonova N.B., Minkov E.V.* Spatial Analysis of Faunal Remains... — P. 225.

²¹ *West D.* Horse hunting, processing, and transport... — P. 209—245.

²² Binford L.R. Nunamiut Ethnoarchaeology... — P. 147.

²³ *Patou-Mathis M.* Archeozoological analysis of the Middle Paleolithic fauna from selected levels of Kabazi II // The Middle Paleolithic of Western Crimea. — Liege: ERAUL 87, 1999. — Vol. 2. — P. 74.

²⁴ *Chabai V.P., Marks A.E., Monigal K.* Western Crimean middle Paleolithic Paleoenvironment and paleoeconomy // The Middle Paleolithic of Western Crimea. — Liege: ERAUL 87, 1999. — Vol. 2. — P. 222.

²⁵ Binford L.R. Nunamiut Ethnoarchaeology... — P. 150.

²⁶ *West D.* Horse hunting, processing, and transport... — P. 235—236.

²⁷ *Binford L.R.* Nunamiut Ethnoarchaeology... — P. 60; *Agenbroad L.D.* The Hudson — meng site... — P. 39. — Fig. 15.

²⁸ Binford L.R. Nunamiut Ethnoarchaeology... — P. 137.

²⁹ *Gamble Cl.* The Palaeolithic Settlement... — P. 297.

³⁰ *Burke A.* Butchering and scavenging at the middle paleolithic site of Starosele // The Middle Paleolithic of Western Crimea. — Liege: ERAUL 87, 1999. — Vol. 2. — P. 9.

³¹ *Леонова Н.Б., Миньков Е.В.* К вопросу об интерпретации Амьросиевского костяка — уникального памятника позднего палеолита Приазовья // Проблемы интерпретации археологических источников. — Орджоникидзе, 1987. — С. 42.

³² Binford L.R. Nunamiut Ethnoarchaeology... — P. 137.

³³ *Ibid.* — P. 60.

³⁴ *Straus L.G.* Hunting in Late Upper Paleolithic Western Europe // The Evolution of Human Hunting / Ed. M. H. and D.V. Nitecki. — New York; London, 1987. — P. 147—176.

³⁵ *Levine M.A.* Eating horses: the evolutionary significance of hippophagy // *Antiquity*. — 1998. — 72, n. 275. — P. 90—100.

³⁶ *West D.* Horse hunting, processing, and transport... — P. 241.

Одержано 28.04.2001

А.Ф. Горелик

ФАУНИСТИЧЕСКИЕ ОСТАТКИ В МАТЕРИАЛАХ РОГАЛИКСКО-ПЕРЕДЕЛЬСКИХ СТОЯНОК ФИНАЛЬНОГО ПАЛЕОЛИТА

Анализ фаунистических комплексов финальнопалеолитических стоянок Рогаликско-Передельской группы свидетельствует о том, что их появление было связано прежде всего с охотой на дикую лошадь. Возможно, что дополнительным объектом охоты был бизон, причем охота на бизонов по времени предшествовала заселению стоянок Рогалика. Скорее всего, что последнее предположение касается и охоты на северного оленя.

Фаунистические остатки дикой лошади, по-видимому, образовались в результате перманентных действий по расчленению забитых животных и их пищевой утилизации. Можно предположить, что охотничий промысел дикой лошади, бизона и в меньшей степени северного оленя — был типичным и играл основную роль в жизнеобеспечении населения финального палеолита степей Днепро-Донского междуречья.

A.F. Gorelik

FAUNAL REMAINS IN THE MATERIALS OF THE FINAL PALEOLITHIC ROGALIKSKO-PEREDELSKOYE SITES

The analysis of the faunal complexes of the Final Paleolithic sites of Rogalisksko – Peredelskoye district shows that their origin was connected, first of all, with the wild horse hunting. The bison could have been the additional hunting object and probably the bison hunting had preceded the occupation of Rogalik sites. The latter assumption may also concern the reindeer hunting.

The faunal remains of the wild horse may have been the result of permanent hunters' actions on butchering and food consuming.

It is possible to assume, that the typical pattern of the hunting bag, which consisted of the wild horse, the bison and to less extent the reindeer was the specific trait of the life-support activity of the population in the Final Paleolithic of the Dnieper-Don steppe area.